
*М.М. Черенков,
докторант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ ІДЕЙ РЕФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-БОГОСЛОВСЬКУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

В сучасному українському євангельському протестантизмі відбувається перехід від досвіду маргінальності до свідомої соціалізації в пострадянському та постхристиянському суспільстві. За часів царських та радянських репресій євангельські громади були приречені до “буття на маргінесі”, тому актуальним був досвід інших протестантських церков як меншин та опозиції. Можливість “входження у світ”, соціалізації в якості повноправного суб’єкта громадянського суспільства відкриває для вітчизняного протестантизму нові перспективи творчого засвоєння парадигми Реформації.

Сучасні дослідники приділяють багато уваги виявленню специфічних рис вітчизняного протестантизму, вважаючи очевидними історичні та богословські спільні позиції українських та європейських протестантських церков [1; 2]. Проблема формулюється тільки в комплексних релігієзнавчих дослідженнях [3], та масштабних історико-культурних реконструкціях [4; 5]. На наш погляд, характер зв’язків українського та європейського протестантизму потребує спеціального філософсько-релігієзнавчого аналізу.

Можна виявити конкретно-соціальні форми відображення загальнопротестантських принципів та парадигми європейської Реформації в контексті української євангельської традиції: ідентифікація української євангельської спільноти як національної церкви, створення власного богослов’я культури, формування релігійного етосу середнього класу, розвиток неформальних релігійних спільнот, екуменічна співпраця з іншими церквами, християнське підприємництво та благодійність.

В євангельському протестантизмі відсутня рецепція гуманізму як цілісної духовної культури, антично-християнського синтезу, що відображається у внутрішній конфліктності культурного, соціального, політичного вимірів з суто релігійними доктринами.

Протестантський образ віруючого як активного члена соціуму, що служить Богу на повну силу своїх можливостей і талантів, залишається нерозкритим для протестантизму українського. Секуляристські версії модерного протестантського богослов’я є неадекватними для українського євангельського християнства, вступають у конфлікт з традиційними уявленнями, які сформувались під впливом православної духовної культури.

Відновлення зв’язку з європейською Реформацією уможливує засвоєння ліберальних та постліберальних богословських підходів, прийняття множинності як соціально-богословської цінності, подолання субкультурності та переосмислення традиційної духовності, особливо тих її елементів, що були сформовані внаслідок асиміляції православною культурою та стереотипів колективістської ментальності.

Протестантські церкви можна вважати територією суспільних біфуркацій, реформаційної активності, фабриками смислів (за З.Бауманом). Отже, український євангельський протестантизм, входячи в простір протестантизму європейського, приймає виклик власним традиціям та перетворюється із стабільної маргінальної культури меншості в альтернативну релігійну культуру, а то й навіть у контркультуру, що намагається стати головним вектором суспільного розвитку.

Консервативна ментальність як історичний досвід і реформізм, як архетипічна властивість віровчення є фундаментальною суперечністю в євангельській соціально-богословській позиції.

Релігія в сучасному світі змінює форми і асоціюється не з традицією, а з особистим вибором. Народитись в традиції, належати до традиції і вірити – зв'язок між цими ланками майже втрачено. Християнська Європа, зокрема протестантські країни, першою зустріла виклик секуляризації культури, ментальності і безпрецедентної кризи історичних церков. Майбутнє християнства як суспільного інституту та національної культури для більшості європейських країн залежить від того, наскільки воно буде здатне до розкриття особистісних та локально-культурних вимірів.

Головним критерієм актуальності традиції є значущість її символічного потенціалу для ідентифікації. Реформація представляє традицію для сучасності у такий спосіб, що вона завжди є релевантною. Окреме питання – наскільки ця інтенція і здатність до реформації властива сучасним протестантським церквам. Оновлення потенціалу євангельської церкви здійснюється саме через постійне зіставлення з парадигматикою Реформації, виявлення нетождесності богослов'я і соціальної практики, заповнення релігійних форм новими смислами через інтерпретаційні запити євангельських джерел.

Український євангельський протестантизм має синтетичну природу, поєднуючи елементи східної та західної традиції. Отже, євангельська церква репрезентує альтернативну модель соціального буття як міжкультурний та міжконфесійний феномен.

Євангельська спільнота, відновлюючи історико-культурні та богословські зв'язки з парадигмою європейської Реформації, тим самим свідомо обирає європейську модель церковно-суспільних відносин, релігійний та культурний плюралізм як світосприйняття, особистісно-індивідуальний підхід до питань віри й духовності.

Історико-культурна спорідненість європейського та українського протестантизму більшою мірою існує на рівні понятійному та типологічному; творче засвоєння спадку європейської Реформації сприятиме створенню конкретно-соціальних та культурних форм, в яких будуть реалізовані богословські архетипи та соціально-богословські принципи.

Протестантська ідентичність в українській національній культурі, навіть долаючи власну субкультурність, утворює певний культурний анклав, згідно з громадською думкою. Національна духовна традиція, сформована під вирішальним впливом православної церкви, має прецеденти єкуменічної співпраці і широкої участі протестантів в суспільно-культурному житті. Разом з тим колективна ментальність оперує стереотипами масової релігійності, в яких протестанти є сектою західного християнства.

Вироблення актуальної соціально-богословської ідентичності українського євангельського протестантизму залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів: від того, наскільки євангельська спільнота здатна консолідуватись навколо універсальї європейської культури та парадигми Реформації; наскільки українське суспільство, в свою чергу, здатне подолати міжкультурне та міжконфесійне відчуження, сприйняти плюралістичну картину релігійно-культурного світу, увійти в європейський культурний простір в якості повноправного та відповідального суб'єкта.

Генезис сучасних форм демократії пов'язаний з активною роллю протестантських церков як незалежних і впливових суб'єктів громадянського суспільства. У період формування основ демократичного суспільства церкви як вже сформовані малі групи стають прецедентом і основою для розвитку інших асоціацій. Наявність широкого кола неполітизованих асоціацій є одним з критеріїв розвинутої соціокультурних передумов демократії.

Для євангельської церкви присутність в соціальних групах, толерантність та конкуренція є викликом претензіям на ексклюзивність, абсолютистським уявленням про власну суспільну роль і месіанське покликання від Бога.

В євангельському протестантизмі, сформованому як “буття на маргінесі” відсутня культура “буття в суспільстві”. Розвиток євангельської громади як одного з учасників суспільного життя є засобом оновлення власної соціально-богословської позиції, бо потребує нової ідентичності, нових форм і методів соціального служіння.

Як один з об’єктів макросоціологічного аналізу євангельська громада є впливовим фактором структуризації демократичного суспільства в якості незалежної, критичної та опозиційної сили. На мікросоціологічному рівні церква як спільнота віруючих виступає засобом соціалізації індивідів, каналом соціальної мобільності, забезпечує моральні та духовні орієнтири в ускладненому світі соціальних відносин.

Євангельські церкви є послідовними борцями за релігійну свободу, розуміючи її як свободу совісті, акцентуючи увагу на особистісних, внутрішніх вимірах релігійності і при цьому з обережністю ставлячись до надання рівних прав та можливостей суспільної діяльності з боку держави іншим релігіям та новітнім християнським рухам.

Соціальними передумовами релігійної свободи євангельські віруючі вважають відокремлення церкви від держави. Разом з тим останнім часом помітно зросла активність євангельських церков в сфері освіти та виховання, що вступає в суперечність з іншим принципом – відокремленням школи від церкви.

Протестанти обстоюють автономію політики як десакралізованої сфери громадської діяльності. За радянських часів сформувався уявлення про церкву як самостійний інститут та суспільство, що не належить до сфер політичного та громадського. Але за умов релігійної свободи євангельська церква постає перед необхідністю легалізації свого статусу в соціумі, вироблення форм взаємодії з іншими релігійними та нерелігійними інститутами, узгодження концепції прав людини та власних соціально-богословських поглядів.

Християнська освіта, богословська підготовка та широке просвітництво стають легальними, соціально адекватними формами ретрансляції соціально-богословського досвіду, збереження наступності і єдності євангельських церков.

Сучасна система відтворення кадрових та концептуальних ресурсів перебуває в глибинній кризі. Це криза форм, фінансів і кадрів. Досі не знайдені адекватні форми та способи організації християнської освіти, її взаємовідносин із церквами та зовнішнім світом. Освіта та богословські інституції сприймаються як “третій” сектор, який ще не має визначеної специфіки. Західні фінансові інвестиції зменшуються з кожним роком, а власні ресурси не розроблені, законсервовані і очевидно недостатні для створення автономної, самодостатньої системи. Однак найбільш вражаючою є криза керівництва – невідповідність існуючих кадрів, породжених у радянському середовищі, сучасних умов служіння і нових вимог до лідерів.

У пострадянські часи виникла соціальна група євангельської інтелігенції, яка розуміє своє покликання в подоланні церковної субкультурності і зовнішній широкій просвітницькій діяльності. Інтелігентське розуміння євангельського християнства як соціально-богословської програми і соціокультурної парадигми ґрунтується на таких постулатах: “Бог перебуває не тільки в храмі, а й у суспільному житті людей”; “необхідно розірвати коло церковної стіни і поєднатись з суспільством”; “наша любов до суспільства повинна надихатись гідністю людини у Божих очах” (В.Рижов). Представники вітчизняної “теології культури” розуміють освіту в широкому значенні, як відновлення в людині образу Божого. Але досі точиться гостра дискусія між представниками євангельського християнства як широкого соціального і духовно-культурного руху і представниками радикально-народної версії євангельського протестантизму. Уособленням першого ще за часів Російської імперії був Іван Проханов, другого – Дей Мазаєв. Ідейний конфлікт між євангельською інтелігенцією і масами призводить до соціальної гетерономності євангельського суспільства. Антиінтелектуалізм “народної” євангельської віри не сприймається молодого покоління віруючих, які прийшли у церкву після розпаду СРСР і не знали на собі впливу “залізної завіси”. Але більшість у євангельських громадах

залишається консервативною, незважаючи на суспільні трансформації і виклики свободи. Якщо у маргіналізації і субкультурності євангельської церкви радянських часів винні зовнішні переслідування, то чому євангельська спільнота залишається на маргінесі і після 1991 р.?

З одного боку, консерватизм євангельських церков може мати характер пророцтва – історична пам'ять та колективна інтуїція дають підстави вважати, що головним завданням на найближче майбутнє стане не соціалізація і масштабна духовно-культурна діяльність, а вміння бути в меншості і в опозиції у постхристиянському світі.

З іншого боку, болонський процес і трансформації пострадянської освіти надають освіті нові християнські можливості визнання з боку суспільства, створення власних інституцій і розвитку діалогу між секулярною та християнською освітою на паритетних засадах.

Ліберальна концепція прав людини, принципи міжконфесійних відносин, релігійна свобода вимагають від протестантських церков соціальної програми та трансформації ексклюзивних форм присутності в суспільстві в легальні та адекватні згідно із загальнолюдськими цінностями та демократичними принципами.

В умовах розвитку міжконфесійності як соціально-плюралістичної форми існування християнської церкви в Україні євангельські церкви посідають активну позицію в питаннях захисту релігійної свободи та прав людини, заявляючи про підтримку демократичної моделі узгодження релігійного розмаїття і засуджуючи тоталітарні тенденції та монополізацію релігійного життя.

Положення євангельської церкви як релігійної меншини впливає на особливості соціально-богословської позиції: готовність співпраці з іншими конфесіями для захисту власних справ не узгоджується з неприйняттям екуменізму та плюралізму як безумовної цінності.

Важливим кроком у розбудові соціального вчення євангельських церков є гармонізація національної духовної традиції, загальнолюдських цінностей і прав людини з протестантськими уявленнями про відступництво історичних церков, власну винятковість та активне місіонерство.

Український євангельський протестантизм має значний суспільно-політичний потенціал. Замість того, щоб стати однією з багатьох конкуруючих політичних партій, українські євангельські церкви формулюють завдання вираження універсальних цінностей в усіх сферах та на всіх рівнях громадського і політичного життя. Основні зусилля церков спрямовані на прищеплення християнських цінностей, формування духовності та повноцінної особистості на первинному рівні – в сім'ях, в групах дітей, підлітків, молоді. Для євангельських церков типовою є стратегія “малих діл”, а не амбітних політичних проектів.

В структурі громадянського суспільства, яке формується в Україні, євангельська спільнота не претендує на політичний вплив, але при цьому виконує важливі правозахисну, духовно-виховну та благодійну функції. Найбільш впливові союзи євангельських церков мають власне лобі в парламенті та інших структурах влади. За останні роки значною мірою активізувалась діяльність християнських ЗМІ, які стають самостійним фактором. Значну інформаційну та правову підтримку євангельським церквам надають Українська асоціація релігійної свободи та Інститут релігійної свободи, створені за ініціативою протестантів.

Посиленню авторитету та впливу євангельських церков в суспільстві та політикумі сприяє діяльність міжцерковних структур, створених для вироблення загальнопротестантської, а з часом – і загальнохристиянської, суспільно-політичної позиції та її захисту (Ради євангельських протестантських церков України, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Народи представників християнських Церков України).

Політичні події в Україні стали важливим фактором у визначенні соціально-богословської позиції євангельських церков, сприяли оформленню різноманітних підходів та концепцій всередині протестантської спільноти.

Отже, присутність протестантських церков є значним фактором європейського культурного впливу, донесення позицій та оцінок міжнародної християнської спільноти, екуменізації і гармонізації міжконфесійних відносин в Україні, трансляції норм та ідеалів демократичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Савинский С.Н.* История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867–1917). – СПб., 1999.
2. *Заватски В.* Евангелическое движение в СССР после Второй мировой войны. – М., 1995.
3. *Яроцький П.Л.* Протестантизм як предмет релігієзнавчого дослідження // Академічне релігієзнавство України. Історія і сьогодення. – К., 2006.
4. *Любащенко В.І.* Протестантизм в Україні: генеза, структура, місце у соціокультурних процесах: Дис... д-ра філос. наук: 09.00.11. – К., 1998.
5. *Решетніков Ю.Є.* Становлення та диференціація євангельського руху в Україні: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.11. – К., 2000.